

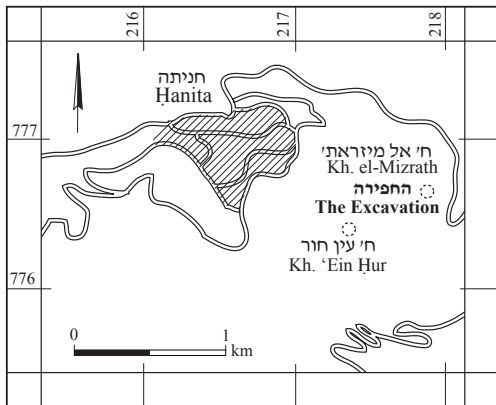
ח'ירבת אל-מיזראת': בית חווה-מצודה מסוף התקופה ההלניסטית והתקופה הרומית הקדומה

מיכאל כהן, דינה אבשלום-גורני ולאה פורת

ח'ירבת אל-מיזראת' נמצאת בגליל המערבי, ברכס הסולם (סולם צור), כ-1 ק"מ ממזרח לקיבוץ חניתה וממזרח לח'ירבת עין חור (גבעת אדר; נ"צ רי"ח 648–915/776603–217843, רי"י 648–915/276603–167843; איור 1). האתר שוכן על גבעה ברום של 394 מ' מעל פני הים, שאפשר לצפות ממנה לדרום, לבקעת שפע, ולמערב, למישור חוף עכו. ערוציו המצוקיים של נחל נמר מקיפים את האתר ממזרח ומדרום כמכשול טבעי, בלתי עביר. האתר נסקר בסקר הארכיאולוגי של ישראל (אתר מס' 39.2 במפת חניתה; פרנקל

וגצוב תשנ"ז: 86). קטעים של ראשי קירות, ששרדו שוד מתמשך של אבני בנייה, מבצבצים בו על פני השטח. במהלך עבודות פיתוח בשנת 2001 פגעו כלים מכניים בחלקה הצפוני-המערבי של הגבעה שעליה שוכן האתר, ונחשף קטע מקיר מבנה. החפירה שתואר להלן, שבמהלכה נחשף מבנה גדול, נערכה בכמה קטעים באזור שנפגע ובקטעים נוספים במזרח הגבעה ובדרומה (איור 2).¹

איור 1. מפת איתור. ◀

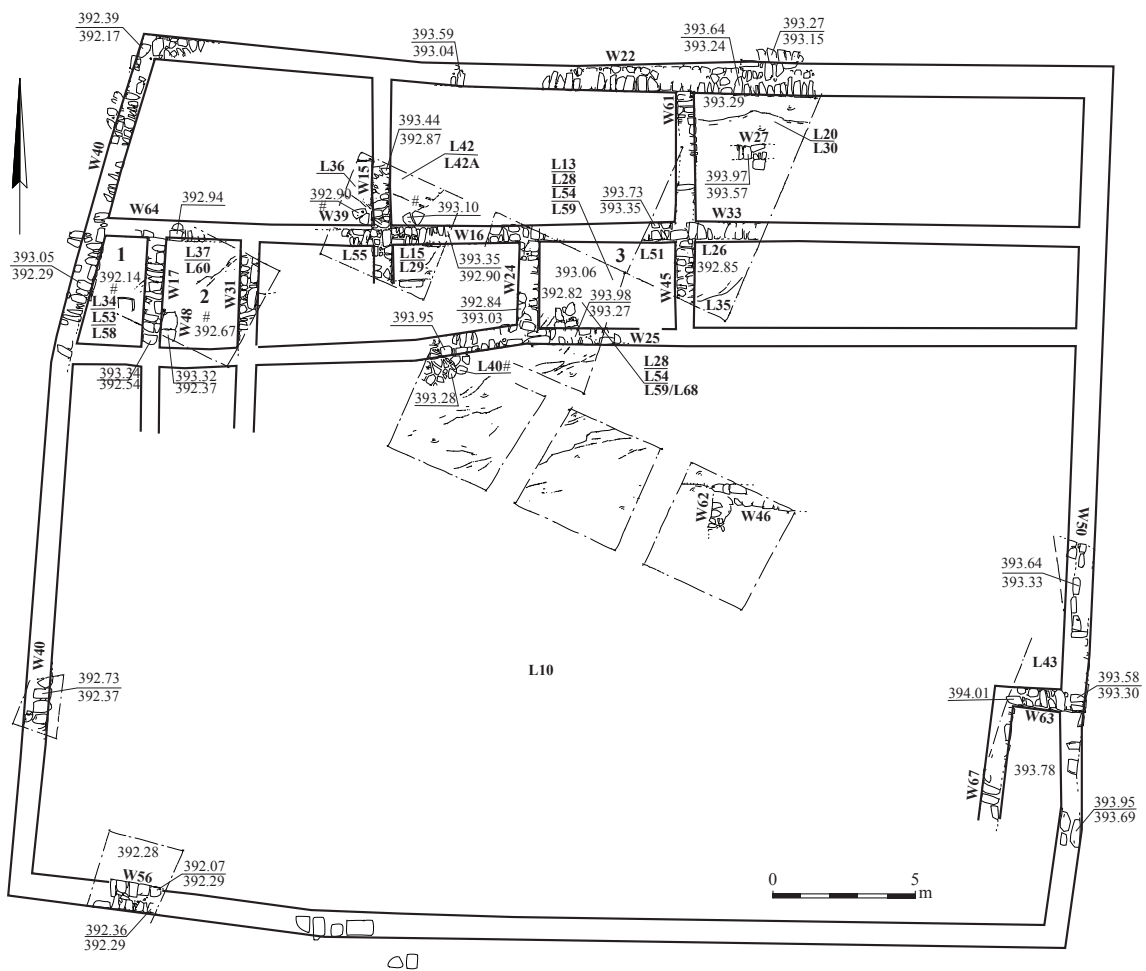

איור 2. אזור החפירה, מבט לצפון-מזרח.

המבנה

בחפירה נחשף מבנה אבן מרובע שנבנה על סלע האם (כ-1600 מ"ר; תכנית 1). נשתמרו קטעי קירות ורצפות של חדרים הסדורים סביב חצר מרכזית מרוצפת (L40). הקירות החיצוניים (W50, W22, W40, W56; רוחב 1.2–1.4 מ'), בנויים אבני גזית בשיטת בנייה אחידה. קיר 40 בנוי ראשים ופתינים; בשלב מאוחר הורחב ועובה כלפי מזרח. הקירות הפנימיים נבנו ברובם מאבן גיר רכה, ומקצתם — מאבן נארי קשה (0.5–0.6 מ' רוחב; 0.8 מ' גובה מרבי). הפן החיצון שלהם בנוי אבני גזית גדולות שרוחבן מילא את מרבית רוחב הקיר, ואילו הפן הפנימי בנוי אבנים קטנות שיצרו משטח ישר שכנראה טוּיח. רק הפינה הצפונית-המערבית של המבנה (W40–W22) נחשפה.

קטעי הקירות שנחשפו בתוך המבנה יוצרים כמה חדרים בגדלים שונים. שלושה קירות (W16, W15, W39) יוצרים ביניהם פינות של ארבעה חדרים (איור 3). בחדרים 1 ו-2 נחשפה רצפה עשויה אדמה מהודקת וגיר כתוש (L53 ו-L60, בהתאמה). בחדר 3 (כ-16 מ"ר; איורים 4, 5) הובחנו שני שלבי בנייה

תכנית 1. המבנה.

איור 3. מפגש בין הקירות 15, 16 ו-39, מבט לצפון.

איור 4. חדר 3, מבט למערב.

(איור 6). לשלב הראשון שייכת רצפה עפר וגיר מהודק, שכוסתה במפולת אבני בנייה (L59/L68). לשלב השני שייכת רצפה, זהה לקודמתה, שחתמה את המפולת (L28); גם עליה נמצאו אבנים במפולת (L54). בין אבני המפולת נמצאו שתי אבני מזוזה ואבן גזית בעלת סיתות שוליים. הפתח לחדר היה בקיר הדרומי (W25).

איור 5. חדר 3, מבט לדרום.

איור 6. חדר 3, מבט למערב.

ממצא כלי החרס

כלי החרס שנמצאו בחפירה כוללים 76 שפות, מהן יוצגו להלן 18. הממצא מתוארך לסוף התקופה ההלניסטית ולתקופה הרומית הקדומה. כלי החרס יוצגו באופן כרונולוגי-טיפולוגי.

סוף התקופה ההלניסטית

קערה (איור 7: 1). — לקערה שפה מדורגת מצדה החיצון, ומתחתיה זיווי. מקבילות נמצאו בצור, שם תוארכו למאה הא' לפסה"נ (Bikai, Fulco and Marchand 1996:25, Fig. 88:1, 2, 4); בתל אנפה, שם תוארכו ל-100–80 לפסה"נ (Berlin 1997b: Pl.19: PW.171, PW.172); הוגדרו "מכסה"; בחורבת עין כובשים, שם תוארכו לתקופה ההלניסטית (פרנקל וגצוב תשנ"ז: איור 5: 34.2); ובתל תנים, שם נמצאו בשכבה ההלניסטית.

קדרת בישול (איור 7: 2). — לקדרה שפה נוטה חוצה ומתעגלת פנימה. מקבילות נמצאו בתל אנפה, שם תוארכו ל-125 לפסה"נ (Berlin 1997b: Pl. 29: PW.248–PW.253).

פכיות (איור 7: 3, 4). — לפכית מס' 3 שפה מעוגלת כלפי חוץ, גוף רחב ובסיס כפתור מוארך ועבה. לפכית מס' 4 שפה מעובה ומעוגלת, צוואר צר וידית משוכה מן השפה.

פך (איור 7: 5). — לפך שפה מקופלת ונוטה חוצה. כלים דומים, שנמצאו בתל אנפה, תוארכו לסוף התקופה ההלניסטית (Berlin 1997b:46, Semi-Fine Jug).

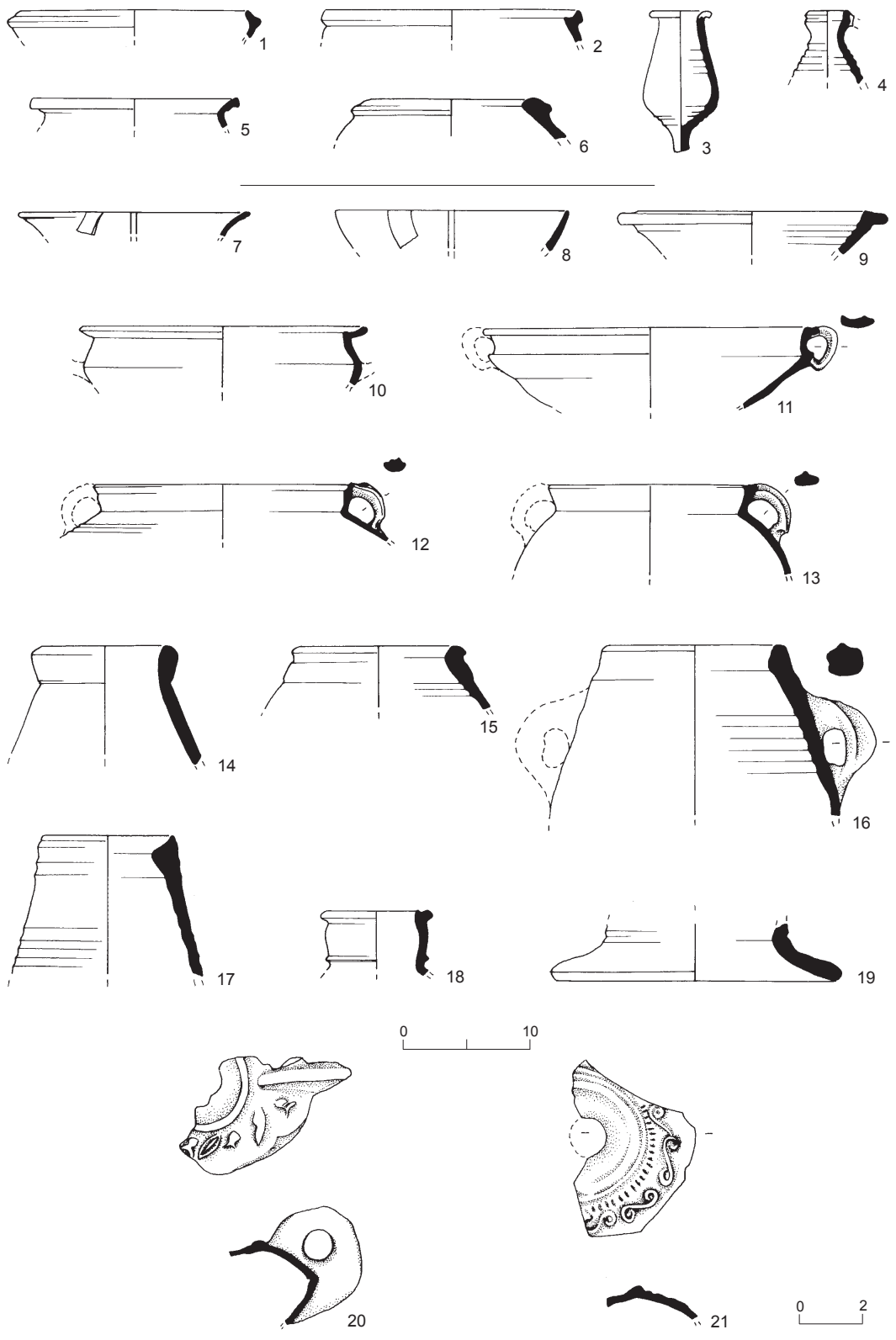
קנקן (איור 7: 6). — לקנקן שפה מעוגלת וכתף שמוטה, והוא נעדר צוואר. קנקנים אלה נפוצים לאורך החוף הפיניקי (Frankel et al. 2001:63; Avshalom-Gorni and Getzov 2002:78). בתל אנפה הם תוארכו ל-125 לפסה"נ (Berlin 1997b: Pl. 57: PW.480–PW.483), ובצור הם תוארכו למאה הא' לפסה"נ (Bikai, Fulco and Marchand 1996:25, Fig. 87:1–4).

התקופה הרומית הקדומה

קערות (איור 7: 7–11). — קערות מס' 7 ו-8 שייכות למשפחת הטרה סיגילטה המזרחית; האחת פתוחה והאחרת מכונסת, ולשתיהן שפה פשוטה. לקערה מס' 9 שפה שטוחה, נוטה חוצה. מתחתיה נמשכת תעלה, ומתחת לה — צילוע רדוד בצדה הפנימי. קערות דומות נמצאו בצור (Bikai, Fulco and Marchand 1996: Fig. 88:6–10). קערה מס' 10 דומה לקערות מטיפוס A3 שיוצר בכפר חנניה, המתוארך לאמצע המאה הא' לפסה"נ — אמצע המאה הא' לסה"נ (Adan-Bayewitz 1993:111–119). קערה מס' 11 דומה לקערות מטיפוס B3 שיוצר בכפר חנניה, המתוארך לראשית המאה הב' — סוף המאה הד' לסה"נ (Adan-Bayewitz 1993:119–124).

סירי בישול (איור 7: 12, 13). — לסיר מס' 12 שפה פשוטה עם תעלה בצדה הפנימי, ולסיר מס' 13 שפה שטוחה עם שני חריצים. הם דומים לסירים שיוצרו בכפר חנניה, טיפוסים A4 ו-C4 בהתאמה (Adan-Bayewitz 1993:124–125, 128–130).

קנקנים (איור 7: 14–18). — לקנקן מס' 14 שפה מרובעת, לקנקן מס' 15 שפה מקופלת, לקנקן מס' 16 שפה מעובה ולקנקן מס' 17 שפה עם תעלה. קנקנים אלה הם פיניקיים ומתוארכים לתקופה הרומית

איור 7. כלי החרס.

איור 7

מס'	הכלי	לוקוס	מס' סל	תיאור
1	קערה	37	1037	טיין ורודר-חום, הרבה חסמים חומים ושחורים קטנים מאוד
2	קדרת בישול	37	1048	טיין חום-אדום כהה, הרבה חסמים לבנים קטנים
3	פכית	58	1070/1	טיין ורדרד-חום בהיר חיוור, חסמים חומים קטנים מאוד
4	פכית	58	1070/2	טיין ורדרד-חום בהיר חיוור, חסמים חומים קטנים מאוד, שרידי חיפוי חום-אדמדם
5	פך	51	1073/2	טיין ורדרד-חום בהיר חיוור, חסמים חומים קטנים מאוד
6	קנקן	35	1040/2	טיין ורדרד-חום בהיר חיוור, חסמים חומים קטנים מאוד
7	קערה	26	1024	טיין חום-ורדרד חיוור, חיפוי חום-אדמדם
8	קערה	53	1058	טיין חום-ורדרד חיוור, חיפוי חום-אדמדם
9	קערה	37	1059	טיין ורדרד-חום בהיר חיוור, חסמים חומים קטנים מאוד
10	קערה	20	1023	טיין חום, מעט חסמים לבנים קטנים
11	קערה	51	1073/1	טיין חום, מעט חסמים לבנים קטנים
12	סיר בישול	30	1028/2	טיין חום, מעט חסמים לבנים קטנים
13	סיר בישול	59	1072	טיין חום, מעט חסמים לבנים קטנים
14	קנקן	30	1028	טיין ורדרד-חום בהיר חיוור, חסמים חומים קטנים מאוד
15	קנקן	37	1071	טיין ורדרד-חום בהיר חיוור, חסמים חומים קטנים מאוד
16	קנקן	35	1040/1	טיין ורדרד-חום בהיר חיוור, חסמים חומים קטנים מאוד
17	קנקן	10	1064/2	טיין ורדרד-חום בהיר חיוור, חסמים חומים קטנים מאוד
18	קנקן	28	1092	טיין חום, מעט חסמים לבנים קטנים
19	כך	20	1023/2	טיין אפור, הרבה חסמים שחורים קטנים מאוד
20	נר	53	1058/2	טיין צלחב חיוור, מעט חסמים שחורים קטנים
21	נר	13	1016	טיין ורדרד-חום בהיר חיוור, שרידי חיפוי חום-אדום, חסמים חומים קטנים מאוד

הקדומה, עד המאה הג' לסה"נ. לקנקן מס' 18 שפה שטוחה, נוטה חוצה, ורכס בבסיס הצוואר. טיפוס זהה שייך למשפחת הקנקנים החביתיים (Avshalom-Gorni and Getzov 2002:77–78, Fig. 5.1:8–12). הקנקן דומה לקנקנים שיוצרו בשיחין, המתוארכים לראשית המאה הא' לסה"נ (Adan-Bayewitz and Wieder 1992: Fig. 5:5).

פן (איור 7: 19). — לכן שפה מעוגלת נוטה חוצה.

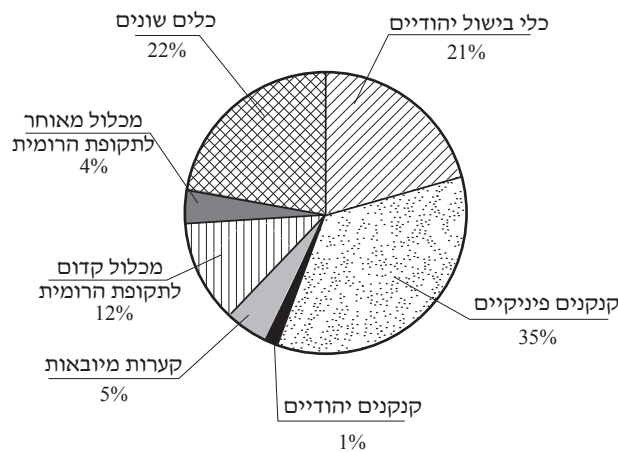
נרות (איור 7: 20, 21). — מנרות הדסקוס נשתמרו שברים קטנים מאוד. הם מתוארכים לתקופות הרומית הקדומה והתיכונה.

סיכום

לסוף התקופה ההלניסטית שייכים קערות, פכיות, פך וקנקן — מכלול שאפשר להגדירו פיניקי. הוא דומה למכלולים פיניקיים גם במה שאין בו: קנקנים חביתיים בעלי שפה מעובה וכתף שמוטה, שנפוצו

ביישובי החוף ובמרכז הארץ (Berlin 1997a:45); וכלי חרס גליליים גסים (Frankel et al. 2001:61–62), Galilean Coarse Ware), שנמצאו בתל אנפה וביישובי חבל ההר בגליל העליון והמערבי (Frankel et al. 2001: Pl. 28), וכן בקרבת האתר, למשל בעין כובשים.

רוב הממצא תוארך לראשית התקופה הרומית, עד סוף המאה הב' לסה"נ (איור 8). קערות מס' 7 ו-8, מטיפוס טרה סיגילטה מזרחית, הן מיובאות, ואילו קערה מס' 9 וקנקנים מס' 14–17 הם פיניקיים. אולם, נמצאו גם כלי חרס רבים הדומים לכלים שיוצרו ביישובים היהודיים, דוגמת כפר חנניה (Frankel et al. 2001:113) ושיחין (Avshalom-Gorni and Getzov 2002:78). לפיכך, נראה שהאוכלוסייה הפיניקית שהתגוררה בתקופה זו בח'ירבת אל-מיזראת' קיימה קשרי מסחר גם עם התושבים היהודים שחיו בסביבה.

איור 8. התפלגות כלי החרס מהתקופה הרומית.

דיון

האם המבנה שנחשף בחפירה שימש בית חווה או מצודה? על אף שטח החפירה המצומצם וההשתמרות הדלה של השרידים, אפשר להשוואתו לבתי אחוזה מן התקופה הרומית במרכז הגליל העליון (פרנקל וגצוב תשנ"ז: 34). להערכתם של פרנקל וגצוב, הקמת בתי האחוזה הייתה חלק ממפעל נרחב של בנייה והכשרת קרקע בתקופה זו. עם זאת, בסקר רמות מנשה זיהה זרטל (1991) שתי מצודות הדומות למבנה הנדון. מצודות אלו, שהגישה אליהן קשה, שוכנות במקום בעל יתרונות אסטרטגיים של תצפית ושליטה על דרכים. מיקום שכזה תואם היטב את מיקומו של המבנה בח'ירבת אל-מיזראת': על במת ההר הגבוה ברכס סולם צור; בשטח מצוקי המספק הגנה, שהגישה אליו אפשרית רק מצפון וממערב; בנקודה הצופה על כל מישור עכו ועל מעבר הגבול הסמוך, בין תחום עכו לתחום צור, אם כי לא אל עבר תחום צור. נותר לברר לאיזה משני תחומים אלה השתייך המבנה, שכן רכס סולם צור היה קו הגבול הטבעי והמדיני בין פיניקיה לבין ארץ ישראל בתקופה הרומית, כפי שמציין יוסף בן מתתיהו (תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים י, ב). רשימת הערים האסורות בתחום צור כוללת שני יישובים סמוכים: בצת ופי

מצובה (משנה זרעים, דמאי ב, א, כב-עד). נראה כי מקורות אלה, לצד מגוון כלי החרס, המעידים כי תושבי המקום היו פיניקיים, אף שקיימו קשרי מסחר גם עם תושבים יהודים באזור, מלמדים כי בית החווה-מצודה בח'ירבת אל-מיזראת' השתייך לתחום צור.

הערות

¹ האתר נמצא בתחום המוכרז של ח'ירבת עין חור. ח'ירבת אל-מיזראת' הוא השם העממי השגור בפי אנשי ערב אל-ערמשה, ובו השתמשו סוקרי מפת חניתה. חפירת ההצלה (מס' הרשאה A-3378) נערכה ב-25/11/2001–20/12/2001 בעקבות פגיעה בעתיקות במהלך עבודות בגבול הצפון. החפירה נוהלה על ידי מיכאל כהן ולאח פורת מטעם רשות העתיקות, בעזרת עובדים מקרית שמונה. כן השתתפו ואדים אסמן ואלכס פירסקי (סרטוט ומדידות), יוסי יעקובי (מנהלה), מיכאל כהן (צילום), דינה אבשלום-גורני (כלי חרס) וחגית טחן-רוזן (ציור). השרידים כוסו בסיום החפירה.

הפניות

- זרטל א' 1991. שתי מצודות רומיות בלתי ידועות בבקעת הירדן ומקומה של קואביס. **קתדרה** 3: 62–17.
- יוסף בן מתתיהו. **תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים** (תרגום י"נ שמחוני). תל אביב תש"י.
- פרנקל ר' וגצוב נ' תשנ"ז. **מפת אכזיב ומפת חניתה** (סקר ארכיאולוגי של ישראל). ירושלים.
- Adan-Bayewitz D. 1993. *Common Pottery in Roman Galilee: A Study of Local Trade*. Ramat Gan.
- Adan-Bayewitz D. and Wider M. 1992. Ceramics from Roman Galilee: A Comparison of Several Techniques for Fabric Characterization. *Journal of Field Archaeology* 19:189–205.
- Avshalom-Gorni D. and Getzov N. 2002. Phoenicians and Jews: A Ceramic Case-Study. In A.M. Berlin and A. Overman eds. *The First Jewish Revolt: Archaeology, History, and Ideology*. London—New York. Pp. 74–83.
- Berlin A.M. 1997a. From Monarchy to Markets: The Phoenicians in Hellenistic Palestine. *BASOR* 306:75–88.
- Berlin A. 1997b. The Plain Ware. In S.C. Herbert ed. *Tel Anafa II: The Hellenistic and Roman Pottery (JRA Supplement Series 10)*. Ann Arbor. Pp. 1–211.
- Bikai P., Fulco W. and Marchand J. 1996. *Tyre: The Shrine of Apollo*. Amman.
- Frankel R., Getzov N., Aviam M. and Degani A. 2001. *Settlement Dynamics and Regional Diversity in Ancient Upper Galilee: Archaeological Survey of Upper Galilee* (IAA Reports 14). Jerusalem.

KHIRBAT EL-MIZRATH: A FARMHOUSE-FORTRESS FROM THE LATE HELLENISTIC AND EARLY ROMAN PERIODS

MICHAEL COHEN, DINA AVSHALOM-GORNI AND LEEA PORAT

Khirbat el-Mizrath is located in the Western Galilee, on Ha-Sulam ridge (Sulam Zor; Tyrian Ladder), approximately 1 km east of Kibbutz Ḥanita and east of Khirbat 'Ein Ḥur (map ref. NIG 217843–915/776603–648, OIG 167843–915/276603–648; Fig. 1). The site is located on a prominent hill (Fig. 2) bounded on its eastern and southern sides by the rocky ravines of Naḥal Namer, which provide a natural and impenetrable barrier.

Salvage excavations in 2001 revealed a square stone building founded on the bedrock (approximately 1,600 sq m; Plan 1); surviving wall and floor sections from different-sized rooms were found preserved around a central paved courtyard (Figs. 3–6).

The pottery vessels consisted of finds from the late Hellenistic period (Fig. 7:1–6) and the Early Roman period, up to the end of the second century CE (Fig. 7:7–21). The late Hellenistic assemblage can be defined as Phoenician, whereas the Early Roman pottery vessels were both imported and local. The latter consisted of both Phoenician-type pottery and jars and cooking ware that are similar to those manufactured at the Jewish settlements of Kefar Ḥananya and Shihin (Fig. 8). These finds seem to indicate that the site was populated by Phoenicians who traded with Jews living in the vicinity.

The building may be identified as a farmhouse, similar to others found in the central Upper Galilee and dated to the early Roman period. However, it may also be identified as a fort, similar to two forts found in the Menashe hills. The latter identification is corroborated by the location of the building in steep terrain near the ridge top, approachable only from the north and west, and by its commanding view of the 'Akko Valley and the nearby boundary between the 'Akko and Tyre regions, which also marked the boundary between the provinces of Phoenicia and Palestine. This farmhouse-fort seems to have belonged to the territory of Tyre.

CAPTIONS TO ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Location map.

Fig. 2. Excavation area, looking northeast.

Plan 1. The building.

Fig. 3. Junction between Walls 15, 16 and 39, looking west.

Fig. 4. Room 3, looking west.

Fig. 5. Room 3, looking south.

Fig. 6. Room 3, looking west.

Fig. 7. Pottery vessels.

Fig. 8. Distribution of Roman-period pottery vessels.